

A TÁVOLI OLVASÁS (EGYIK) GENEALÓGIÁJA*

TED UNDERWOOD

University of Illinois Urbana-Champaign

tunder@illinois.edu

ORCID 0000 0001 8960 1846

A Genealogy of Distant Reading

It has recently become common to describe all empirical approaches to literature as subfields of digital humanities. This essay argues that distant reading has a largely distinct genealogy stretching back many decades before the advent of the internet – a genealogy that is not for the most part centrally concerned with computers. It would be better to understand this field as a conversation between literary studies and social science, initiated by scholars like Raymond Williams and Janice Radway, and moving slowly toward an explicitly experimental method. Candor about the social-scientific dimension of distant reading is needed now, in order to refocus a research agenda that can drift into diffuse exploration of digital tools. Clarity on this topic might also reduce miscommunication between distant readers and digital humanists.

Keywords: Digital Humanities, distant reading, New Criticism

* A tanulmány eredeti megjelenése: Ted UNDERWOOD, „A Genealogy of Distant Reading”, *Digital Humanities Quarterly* 11, 2. sz. (2017), <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/11/2/000317/000317.html>.

■ Nagyjából az elmúlt egy évtizedben vált gyakorivá, hogy az irodalomtörténet minden empirikus megközelítését úgy írják le, mint a digitális bölcsészet egyik ágát. Eleinte ezt az összemosást nem vettem komolyan; úgy gondoltam, hogy csak zsurnalisztikai egyszerűsítése egy olyan háttértörténetnek, amelyet a kutatók összetettebbnek látnak. Például Kathryn Schulz a *The New York Times*-nek írt 2011-es cikkében úgy írta le a távoli olvasást, mint a sokféle megközelítés egyikét, melyek „manapság elszaporodtak a digitális bölcsészet széles ernyője alatt”.¹ Egy szörszálhasogató olvasó azt mondhatná, hogy egyik dolog sem a része a másiknak. Bár 2011-ben ezek a kutatási irányok valóban közszájon forogtak, a „távoli olvasás” és a „digitális bölcsészet” kifejezések tíz évvel korábban jöttek létre különböző kutatói közegekben, különböző típusú kutatások leírására. A digitális technológia még csak nem is játszott központi szerepet a távoli olvasás korai példáiban. De miért kötekednénk? Senki sem várja el, hogy egy rövid újságcikk a kutatási irányzatok teljes történetét leírja.

Az utóbbi években azonban észrevettem, hogy a kutatók maguk is így kezdik el mesélni a tudománytörténetet: az irodalomtörténet minden kvantitatív vagy empirikus megközelítését úgy kezelik mint a tudományág digitális fordulatainak egy aspektusát. Amy Earhart „digitális irodalomtudomány” genealógiájában például a távoli olvasás úgy jelenik meg, mint új keletű változás abban az intellektuális hagyományban, melynek eredetileg a szerkesztésmélet és az internet állt a fókuszában.

A digitális munka, amelyet ezen könyv első felében körüljártam, nagyrészt reprezentációs volt, a technológiát elsődlegesen arra használták, hogy idealizált vagy jobb változatokat készítsenek, mint amilyenek nyomtatásban lehetségesek volnának. A jelenlegi trendek a digitális irodalomtudományban és a szélesebb digitális bölcsészetben a reprezentációs kérdések felől az értelmezési feladatok felé látszanak elmozdulni, ahogy a kortárs digitalitással foglalkozó kutatók, mint Stephen Ramsay, Franco Moretti, Matthew Jockers, Geoffrey Rockwell és mások arra használják a technológiát, hogy felosszák, manipulálják és megreformálják az irodalmi szöveget.²

Bár igaz lehet, hogy az interpretatív kérdések viszonylag kései fejlemények a „digitális irodalomtudományban” (mely hagyományt Earhart a World Wide Web 1990-es években gyakorolt hatására vezeti vissza), de azok a kérdések, melyeket az általa ebben a részben említett kutatók feltesznek, jóval régebbiek az internetnél. Az irodalom kvantitatív értelmezésének története a könyvtörténeten, a szociológián és a nyelvészetten keresztül visszavezethető egy sereg 19. századi kísérlethez.³ Ez a hagyomány

¹ Kathryn SCHULTZ, „What is Distant Reading”, *The New York Times*, 2011. június 24., <http://www.nytimes.com/2011/06/26/books/review/the-mechanic-muse-what-is-distant-reading.html>.

² Amy EARHART, *Traces of the Old, Uses of the New: The Emergence of Digital Literary Studies* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015), <http://dx.doi.org/10.3998/etlc.13455322.0001.001>.

³ T. C. MENDENHALL, „The Characteristic Curves of Composition”, *Science* 9, 214. sz. (1887): 237–246;

csak igen korlátozottan értelmezhető a digitális bölcsészet egyik ágaként – mintha a pizzát az amerikai konyha egyik ágának tartanánk. Mindkettő más szociális kontextusból származik, és hosszabb saját történettel rendelkezik.

Nincs semmi kivetnivaló abban, ha valaki megírja az étel amerikai történetét, és Earhart azon döntésében sem, hogy egy sajátos kritikai hagyományra koncentrál, amelyet a web megjelenése indított el. Amíg az olvasók emlékeznek arra, hogy ennek a történetnek számos összetevője hosszabb háttértörténetre tekint vissza máshol, addig senki sem lesz félrevezetve. De természetesen a háttértörténetek idővel elfelejtődnek, és az új generációk megtanulják, hogy a pizzát főleg Chicagóval vagy New Yorkkal kapcsolják össze. Manapság gyakran azt látjuk, hogy a távoli olvasás és az irodalom szociológiája bekerül a „Big Data kutatás a digitális bölcsészetben” témával kapcsolatos diszkussziókba.⁴ Véleményem szerint ezáltal furcsa helyre helyeződik a hangsúly, és ez azt sugallja, hogy múltunk fontos aspektusait kezdjük elfelejteni (vagy legalábbis kisebbiteni). A *big data* divatos huszonegyedik századi technológiai kifejezés. Különös azt látni, hogy kategorizálási osztályként használják egy olyan, sokkal régebbi kezdeményezésre, mely az emberi kultúra szerveződési mintáit vizsgálja.

Jelen tanulmány a 20. század közepéig forgatja vissza az időt, azért, hogy szétszálazza azokat az intellektuális hagyományokat, amelyek elkezdtek összekeveredni. Legfőképpen azt szeretném hangsúlyozni, hogy a távoli olvasás nem új trend, amelyet a digitális technológia vagy az adat [data] szó iránti kortárs megszállottság határoz meg. A kérdéseket, amelyeket a távoli olvasással foglalkozó kutatók feltesznek, olyan tudósok fogalmazták meg először, mint Raymond Williams és Janice Radway, akik az irodalomtörténet és a társadalomtudomány határán tevékenykedtek. Természetesen az informatika mindig is meghatározó hatású volt. De a központi gyakorlat, amely elválasztja a távoli olvasást az irodalomtudomány más formáitól, alapvetően nem valamely technológia. Hanem érvelésem szerint az a gyakorlat, amely során a történeti vizsgálatot kísérletként kezeljük; hipotéziseket és olyan (szövegekből vagy más társadalmi forrásokból álló) mintákat használunk, amelyeket már a konklúzió előtt meghatározunk.

A kísérleti vizsgálat beépítése a bölcsészettudományba olyan retorikai és társadalmi kihívásokat hoz magával, melyek különböznek a digitális média integrálásának kihívásaitól. Kívánatosnak tűnik – sőt valószínűnek is –, hogy a távoli olvasással és a digitális bölcsészettel foglalkozók eredményesen működjenek együtt. De ez a kompatibilitás nem vehető annyira biztosra, mint abban az esetben, ha a két kutatási irány egyértelműen ugyanannak a dolognak a két változata volna, hiszen nem így van, és az együttműködésük intézményi formái is egyeztetést kívánnak.

L. A. SHERMAN, *Analytics of Literature: A Manual for the Objective Study of English Prose and Poetry* (Boston: Ginn, 1893).

⁴ Frédéric KAPLAN, „A Map for Big Data Research in Digital Humanities”, *Frontiers in Digital Humanities* 2, 2. sz. (2015): 1–7.

„Távoli olvasás” („*distant reading*”)

A nagy léptékű irodalomtörténet nem új gondolat. A nemzeti nyelven írt irodalom vizsgálata a 19. századi egyetemeken úgy jelent meg mint egy olyan, már eleve ambiciózus projekt, amely az irodalom, nyelv és társadalom párhuzamos fejlődését vizsgálja egy évezreden át. Csak a 20. században kezdték el az irodalomtudósok paradigmaticusan egy-egy szöveg szoros olvasására korlátozni magukat. Távobabbról szemlélve a tudományág történetét, a nagy digitális könyvtárak jelen vizsgálata csak egy jóval nagyobb tendencia kifejeződése, amely a 20. század közepén kezdődött és amely vissza akarta állítani az irodalomtudomány eredeti történeti törekvéseit.

Ám ez nagyon távoli nézőpont lenne, és nem sokat segít a jelenlegi tudományos vita megértésében. Ehhez ennél szűkebb keretre van szükségünk, olyanra, amelynek segítségével meghatározhatjuk azokat a célokat, amelyek az irodalomtörténet empirikus megközelítéseit inspirálták az utóbbi, nagyjából fél évszázad alatt, méghozzá anélkül, hogy ezeket a 21. századi technológia kifejeződéseivé redukálnánk. Jelen tanulmány ezen közbülső léptékről fog képet adni. A keret, amelyet választottam, a *távoli olvasás* kifejezés. Azt azonban már az elején tisztázni szeretném, hogy ez a kifejezés nem megkerülhetetlen, léteznek más, hasonlóképp érvényes alternatívák. Andrew Goldstone állapítja meg, hogy a *távoli olvasás* hajlamos a textuális interpretációt (vagyis az olvasást) a társadalmi struktúrával kapcsolatos kérdések kárára előtérbe helyezni.⁵ James F. English pedig bemutatja, hogy hasonló jelentést tulajdoníthatunk az „irodalomszociológia” kifejezésnek.⁶ A „kulturális analitika” is hasonlóképp érvényes választás lehetne, ha az irodalomtudományon kívül más tudományágakat is be szeretnénk vonni a vizsgálódásba. Röviden, mint sok történeti jelenség, az általam vizsgált irányzat is sokféle, egymást részben fedő impulzusból áll össze; többféleképp is leírható.

Azért választottam a *távoli olvasást*, mert a kifejezés hangsúlyozza az utóbbi évek irodalomtörténeti kísérleteinek makroszkopikus léptékét anélkül, hogy az elméleti előfeltételezéseket, módszereket és az elemzés tárgyát túlságosan szűkre szabná. Bár megértem Goldstone aggályait e kifejezéssel szemben, úgy vélem, hogy jogunkban áll az *olvasást* egyfajta, a társadalmi struktúrákra és az irodalmi formákra irányuló vizsgálódásként értelmezni. A *távoli olvasás* kifejezésnek megvan az a döntő előnye, hogy eleven, emlékezetes és kevésbé nehézkes, mint bármelyik alternatíva, amelynek „bányászat” vagy „analízis” az utótagja. Másrésztől van egy jelentős hátránya: gyakran úgy értelmezik, hogy a kifejezés közeli eredettörténetet implikál, ami akadályozná, hogy az előző évszázadban végbement munkát számításba vegyük. A következő oldalakon tovább kell bonyolítanom ezt a történetet. Igaz, hogy a *távoli olvasás*

⁵ Andrew GOLDSTONE, „Distant Reading: More Work to be Done”, 2015. augusztus 8., <https://andrewgoldstone.com/blog/2015/08/08/distant/>.

⁶ James F. ENGLISH, „Everywhere and Nowhere: The Sociology of Literature after »the Sociology of Literature«”, *New Literary History* 41 (2010): v–xxiii.

kifejezést Franco Moretti 2000 környékén hozta létre, de bármennyire fontos kutató is Moretti az általam vizsgált hagyomány számára, nincs rá okunk, hogy a kifejezés létrejöttét az egész hagyomány kiindulópontjaként kezeljük. A *távoli olvasás* kifejezést nem egy radikálisan új módszer leírására hozták létre. A kifejezés első megjelenése a *Conjectures on World Literature* című tanulmányban valójában inkább úgy tűnik, mintha egy ismert kutatói tevékenységet, a korábbi kutatási eredmények összegyűjtését és összegzését írta le.⁷ A *távoli olvasás* olyan kifejezéssé fejlődött, amely az irodalomtörténet egy specifikusabb megközelítését nevezi meg, de e megközelítés jóval korábbra nyúlik vissza, mint a leírására szolgáló név.

Moretti századfordulós munkái nem azért voltak fontosak, mert bennük bukkant fel először a makroszkopikus irodalomkutatás ötlete, hanem mert felélénkítették a már létező kutatási irányzatot, felruházza a lehetőség új érzetével és egy új, polemikus levezetéssel. Többet is fogok mondani a munkájáról, de ez a tanulmány elsősorban nagyobb célra fókuszál – arra az irodalomtudományos hagyományra, mely a késő 20. században bukkant fel, és az újabb keletű, nyomatékosan kvantitatív kísérletek mellett olyan területek tartoznak hozzá, mint amit eredetileg „könyvtörténetnek” vagy „irodalomszociológiának” hívtak. A mindezen projekteket összekötő közös nevező egyszerűen az, hogy nagy léptékű történelmi kérdéseket fogalmaznak meg az irodalomról, és társadalmi vagy textuális bizonyítékokból álló minták vizsgálatával válaszolják meg őket. Ezeknek a mintáknak az elemszáma pár tucattól millióig vagy még tovább terjedhet. Nem az a célom, hogy előírjam a reprezentáció egy bizonyos módját vagy léptékét, hanem hogy kiemeljem a mindezek háttérében rejlő elgondolást: a forrásokon való kísérletezést, valamint azt a premisszát, hogy az irodalmi múlt mintáit nem készen kapjuk, hanem meg kell konstruálnunk őket.

Ez a premissza elég általános ahhoz, hogy számos alkalommal előkerüljön, így a hagyomány, amelyet leírok, nem rendelkezik éles határokkal. Sok hagyományos irodalomtörténeti mű indul úgy, hogy létrehoz egy informális mintát, amilyen például a gótikus regény. Ezek a tanulmányok addig is elmennek, hogy elválasztják a minta létrehozását a történeti következtetéstől: azt mondanám, hogy megközelítik a *távoli olvasás*át. Mivel az ilyen irodalomtudományos kutatás változatai a 19. századig visszavezethetők, értelmetlen lenne a kezdőpontjukat keresnünk. A *távoli olvasás* megjelenése nem köthető egyetlen heurisztikus pillanathoz, amikor az irodalomtudós úgy döntött, hogy társadalomtudományos módszereket próbál ki. Sokkal inkább próbálkozások hosszú során át alakult ki, amelyek révén az esetleges historiográfiai gyakorlatok fokozatosan explicit kísérleti módszerré alakultak át.

⁷ Franco MORETTI, „Conjectures on World Literature”, *New Left Review* 1 (2000), <https://newleftreview.org/II/1/franco-moretti-conjectures-on-world-literature>.

A 20. század közepének fejleményei

Egy hosszabb tanulmány talán több irányból is végigkövethetné ezt a történetet. A marxista irodalomtörténet befolyása meghatározó volt; Raymond Williams megérdekelte egy saját fejezetet. 1960 körül írt könyvei lefektették azt az elméleti alapot, amelyre még mindig sok kortárs kutatás épül – például azt az álláspontot, hogy az irodalmi kultúra soha nem egységes, hanem a létrejövő és visszamaradó formációk palimpszesztje, melyeket a szelekció folyamatai retrospektíven alakítanak. Williams műveinek elolvasása után nemigen lehet olyan illúziónk, minthogy valaha is egyetlen fogalomba sűrítethetnénk az irodalmi ideált vagy meghatározhatnánk az irodalmi múlt egyetlen helyes mintáját. A *The Long Revolution* című művében Williams mesterien előrevetíti a kortárs távoli olvasást azáltal, hogy megküzd a *longue durée*-vel⁸ és hangsúlyozza a múlttal szembeni tudatlanságunkat: „senki sem ismeri igazán a 19. századi regényt; senki sem olvasta vagy olvashatta minden példáját a kinyomtatott kötetektől az egypennys folytatásos füzetekig”.⁹

Egy a távoli olvasás részletes történetét feldolgozó mű egész fejezetet szánhatna a könyvtörténetre is. A könyvtörténészek kénytelenek voltak expliciten meghatározni a mintáikat, hiszen a könyvtárak nem rendelkeznek az általuk tanulmányozott jelenségek teljes skálájával. A könyvtörténészek rászorították továbbá az irodalomtörténetet, hogy konkrétan határozza meg kutatása tárgyát – elválasztva az alkotás folyamatait például a terjesztési és olvasási gyakorlatoktól. De a történetnek ezek a részei már jól ismertek.¹⁰ A terjedelmi korlátok miatt előre kell ugranom a fejlődés egy későbbi fázisához, amikor az elméleti előfeltételek kialakultak a könyvtörténetben és a marxista irodalomelméletet a társadalomtudományból származó kísérleti módszerrel kezdték kombinálni. Kiváló példát találhatunk erre a fúzióra Janice Radway *Reading the Romance* című 1984-es művében.

Ez a könyv a feminista tudomány mintapéldájává vált azáltal, hogy megkérdőjelezte a széles körben elterjedt elképzelést, mely szerint a populáris irodalom egyszerűen ideológiát közvetít. Radway szerint az irodalomtudósok túl könnyen vetítették más olvasókra saját értelmező gyakorlatukat. Egy irodalomtudós például kézbe vesz egy népszerű romantikus regényt, azonosítja a cselekményben rejlő nemi normákat, és levonja a következtetést, hogy a könyv hatása ezen normák erősítése. De mennyit mond ez nekünk a romantikus regényeket fogyasztó olvasók valós tapasztalatáról? Mely aspektusait értékelik a történeteknek? Milyen szerepet játszanak a könyvek az életükben? Egy adott könyvesbolt köré szerveződő női közösséget vizsgálva Radway

⁸ Fernand Braudel francia történész vezette be a kifejezést. A *longue durée* olyan történelmi perspektívát jelöl, amely nagyon hosszú időtávra nyúlik vissza, feltérképezve azon események hatásait, amelyek olyan lassan zajlanak, hogy azok számára, akik tapasztalják őket, észrevehetetlennek tűnnek – *A szerk.*

⁹ Raymond WILLIAMS, *The Long Revolution* (New York: Penguin, 1985).

¹⁰ Robert DARTON, „What is the History of Books?”, *Daedalus* 111 (1982): 65–83.

arra a következtetésre jutott, hogy az olvasóknak nagyobb kontrollja van a történetek értelme felett, mint azt az irodalomtudósok gondolják. Úgy tűnik, hogy a romantikus regények a gyakorlatban egyfajta „függetlenségi nyilatkozatként” funkcionálnak az olvasók számára a hitvesi és anyai kötelességeikhez kapcsolódó nyomással szemben, még akkor is, amikor a narratívában megjelenő nemi szerepek hagyományosak. A befogadásra mint a rajongói közösségek aktív tevékenységére vonatkozó számos későbbi elgondolás Radway következtetésein alapul.

Az irodalomtudósok sokkal lassabban kezdték átvenni Radway módszereit, melyek kérdőíveken, interjúkon és számokon alapultak.

1. táblázat. Kérdés: Mi a romantikus regény három legfontosabb alkotórésze? – Radway¹¹

Válasz	Első legfontosabb sajátosság	Második legfontosabb sajátosság	Harmadik legfontosabb sajátosság	Azok száma összesen, akik a választ a három legfontosabb között jelölték meg
a. A boldog befejezés	22	4	6	32
b. Sok, nyíltan szexuális jelenet	0	0	0	0
c. Részletes leírások távoli helyekről és időkről	0	1	2	3
d. Hosszú konfliktus a férfi és női főszereplő között	2	1	1	4
e. A gonosz főszereplő megbüntetése	0	2	3	5
f. A lassan, de folyamatosan kialakuló szerelem a férfi és női főszereplő között	8	9	6	23

Radway kvantitatív módszerei látszólag nagyban különböznek a távoli olvasás ismerős példáitól. Nem ír algoritmusokról, helyette egyszerűen megszámlál és összehasonlít – így például olyan kérdéseket tesz fel, mint hogy a romantikus regények mely elemeit értékelik leginkább az olvasók. A távoli olvasás új keletű példái ennél jóval összetettebbek lehetnek, de ugyanilyen egyszerűek is maradhatnak. Franco Moretti bibliográfiákra támaszkodott, hogy a műfajok élettartamát meghatározza, én olvasókat kérdeztem kilencven regény alapján az eltelt idővel kapcsolatos benyomásaikról.

A kortárs távoli olvasás általában bevallottan textuális forrásokra vagy elhunyt emberekről szóló társadalmi forrásokra épít kérdőívek helyett. A távoli olvasás kutatói

¹¹ Janice RADWAY, *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1984), 67.

bizonyosan foglalkoznak a recepcióval.¹² De ha valaki a *longue durée*-t tanulmányozza, akkor nehéz élő tanúkat találni az interjúkhoz, következésképpen nem sok távoli olvasással foglalkozó kutató volt képes olyan gazdagon jellemezni a fogadtatást, mint a *Reading the Romance*. Jelentős különbségek vannak, de a központi kutatási gyakorlat, amelyet szeretnék kiemelni, elég sokrétű ahhoz, hogy mindezeket a különböző forrástípusokat felölelje. Egyszerűen arról van szó, hogy Radway különválasztja a feltett kérdést a megválaszolására összegyűjtött bizonyítéktól és a végén levont következtetéstől, továbbá a kutatási folyamat ezen aspektusait sorrendbe rakja. Röviden szólva Radway könyve úgy van felépítve, mint egy kísérlet. Bevallottan megfigyelési kísérletről van szó: Radway nem méri a közbeavatkozás következményeit és nem szigorú hipotetikus-deduktív formában tárgyalja érvelését. Ehelyett etnografikusan halad előre, megengedi magának, hogy megálljon és kommentáljon, amikor észrevesz egy érdekes részletet. Végül is új kutatási területet tár fel és olyan problémákkal találkozik, amelyeket formálisan még nem határoztak meg. De a *Reading the Romance* alapvetően mégis „empirikus kutatás”, amely arra vállalkozik, hogy „tesztelje egy hipotézis érvényességét”.¹³ Mivel Radway hangja őszinte és megnyerő, a könyv talán nem mindig hangzik társadalomtudománynak. De az egész retorikai performansz aköre épül, hogy körültekintően próbálja elkerülni a megerősítési torzítást [confirmation bias]. Ez az értelme annak, hogy az olvasók és regények egyértelműen meghatározott mintáját vizsgálja az előre meghatározott téziszhez illeszkedő idézetek és anekdoták könnyed felemlgetése helyett.

Radway amerikanisztikából doktorált, jelenleg kommunikációtudományi tanszéken tanít. De más társadalomtudományi hagyományok is ott húzódnak a *Reading the Romance* háttérben. A kérdőívek és interjúk a szociológia metódusaira emlékeztetnek, mikor pedig magukkal a romantikus regényekkel foglalkozik, módszerei egyszerre idézik a szociológiát és a strukturális antropológiát. Radway szisztematikusan olvas végig egy húsz romantikus regényből álló mintát, és talál például egy csoportnyi „bináris ellentétet”, amelyek révén a női főhőst, a női antagonistát, a férfi főhőst és a férfi antagonistát szimmetrikus struktúrába rendezi.¹⁴ A pluszok és mínuszok, amelyeket a polaritás ábrázolására használ ebben a struktúrában, Claude Lévi-Strauss diagramjaira emlékeztetnek az 1965-ös *The Savage Mind*-ből.¹⁵ De a módszer, ahogy szisztematikusan mintát vesz és besorolja az egyes regények sajátosságait, azt a „tartalomelemzést” is felidézzi, amelyet a szociológusok alkalmaznak a tömegmédiá vizsgálatokor.

¹² Anne DEWITT Anne, „Advances in the Visualization of Data: The Network of Genre in the Victorian Periodical Press”, *Victorian Periodicals Review* 48, 2. sz. (2015): 161–182; Mark ALGEE-HEWITT és Mark MCGURL, *Between Canon and Corpus: Six Perspectives on Twentieth-Century Novels*, 2015, <http://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet8.pdf>.

¹³ RADWAY, *Reading the Romance*, 11, 13.

¹⁴ Uo., 122–132.

¹⁵ Eredeti címen: *La pensée sauvage* (Paris, 1962) – *A szerk.*

Érdeemes lehet megállni egy pillanatra, hogy hangsúlyozzuk, a nyelvészet nem volt központi része Radway kutatásának. A kortárs távoli olvasást egy másik intellektuális hagyomány is meghatározta: a nyelvészeti részletek kvantitatív vizsgálata. Nem kívánom elhallgatni ezen hagyomány nélkülözhetetlen eredményeit, de úgy tűnik, hogy a nyelvészek olyannyira előtérbe kerültek a távoli olvasásról szóló kortárs narratívák vonatkozásában, hogy nem látunk tőlük más területeket. A nyelvészeti kategóriák épp annyira fontosak, mint a társadalmi kategóriák, amelyeket Radway vizsgált. Nem szeretném egyiket sem a másik fölé helyezni, úgy gondolom inkább, mindkét hatást egyszerre kell látnunk ahhoz, hogy megérthessük ennek a kutatási célokat szervező módszernek az általános használhatóságát. A nagyszabású irodalomtörténetről alkotott tudásunk nem azért bővül, mert valamiféle különös varázslat rejlik a nyelvészeti elemzésben (vagy különleges morális tekintély a feminista szociológiában); a projekt azért sikeres, mert a kutatók megtanulták, hogyan teszteljenek széles távlatú irodalomtörténeti hipotéziseket a megerősítési torzításnak ellenálló módon. Máskülönben, ilyen lépték esetén, nagyon nehéz lenne haladást elérni. Ha olyan területen dolgozunk, ahol forrásként 100 000 különböző regényt is idézhetünk, a megerősítési torzítás minden általánosítást egyformán igaznak fog láttatni mindaddig, amíg ki nem találunk valamilyen, saját válogatási szabadságunkat korlátozó eljárást. Ahogy a pszichológusok megfogalmazták: azokon a kutatási területeken, ahol nagy mennyiségű forrás áll rendelkezésre, muszáj korlátozni a „kutatói szabadságszintet”.¹⁶

Moretti eredményei

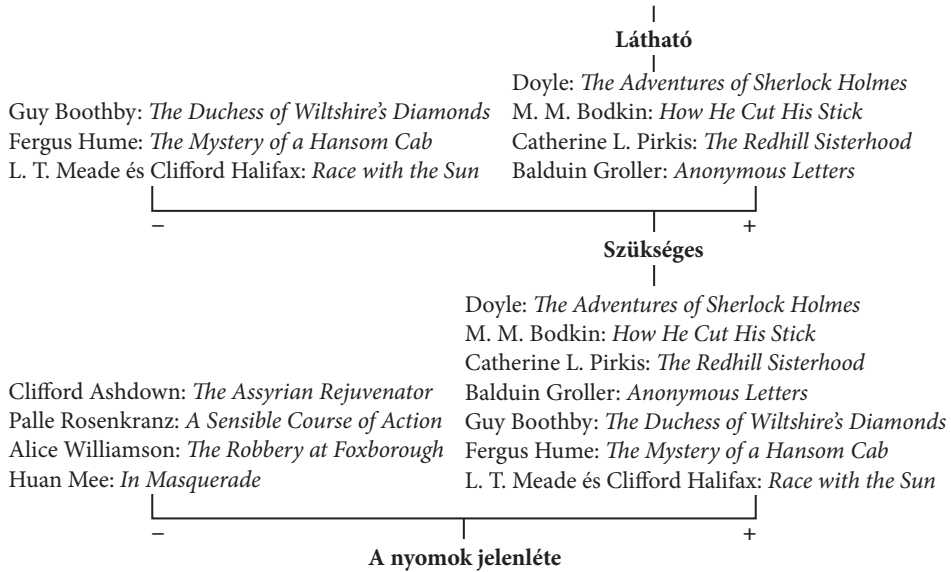
Bár Radway könyvét az 1990-es években széleskörben ünnepelték és gyakran idézték az angol tanszékeken, nem sokan léptek a nyomába. Ahogy James F. English megfogalmazta, az irodalomtudósok általában gyorsan veszik kölcsön a szociológusok eredményeit, de lassan a módszereiket.¹⁷ Többféleképp is megindokolhatnánk ezt a tétovázást, amely azonban végső soron az intézményi tehetetlenségben gyökerezik: az irodalomtudományi tanterv egyszerűen nem tanítja meg a doktoranduszokat arra, hogyan végezzenek tartomelemzést, vagy hogyan bánjanak számokkal. Akad azonban néhány példa, amikor az irodalomkutatás a *Reading the Romance*-ben kirajzolódó vonalak mentén lépett tovább, ideértve mindenekelőtt egy olyan kutatót, akinek a személye erősen összekapcsolódott a távoli olvasással. Franco Moretti *The Slaughterhouse of Literature* című tanulmányában olyan kódolási rendszert hoz létre, amely a „nyomok” szerepét írja le a detektívirodalomban.¹⁸ Ezután végigolvas

¹⁶ Joseph P. SIMMONS, Leif D. NELSON és Uri SIMONSOHN, „False-Positive Psychology: Undisclosed Flexibility in Data Collection and Analysis Allows Presenting Anything as Significant”, *Psychological Science* 22, 11. sz. (2011): 1359–1366.

¹⁷ ENGLISH, „Everywhere and Nowhere...”, xiii–xiv.

¹⁸ Franco MORETTI, „The Slaughterhouse of Literature”, *Modern Language Quarterly* 61, 1. sz. (2000): 207–227.

egy körülbelül húsz történetet tartalmazó mintát, feljegyezve a nyomok minden aspektusának jelenlétét vagy hiányát, hogy a történeteket ennek megfelelően ágrajzban csoportosítsa.

1. ábra. A nyomok jelenléte és a detektívirodalom eredete – Moretti¹⁹

Ez a módszer nagyon közel áll a Radway által a romantikus regények vizsgálatakor alkalmazott megközelítéshez: a húsz szöveget tartalmazó mintától a bizonyos sajátosságokat kereső szisztematikus olvasáson át a kis pluszokig és mínuszokig, amelyek a polaritást mutatják a diagramon. Nem szeretném azt sugallni, mintha Moretti kifejezetten a *Reading the Romance* hatása alatt dolgozott volna. Sokkal valószínűbb, hogy mindkét kutató egyenesen a strukturális antropológiából és a szociológiából vette át a módszereit. De akár az irodalomtudományból, akár a társadalomtudományból jött az inspiráció, koherens hagyomány sejlik fel. Moretti egy evolúciós hipotézist is hozzátesz, amely hiányzik Radwaytól, és ez lehetett érvé-
lésének az az aspektusa, amely 2000-ben a leginkább megrökönytetette és provokálta az olvasókat. De a jelen nézőpontjából, úgy gondolom, láthatjuk, hogy Moretti evolúciós hipotézise nem volt meghatározóbb, mint Radway kérdőívekre támaszkodó módszere. A jelentős hasonlóság e két mű között, amely tartósan inspiráló modellt tette őket más kutatók számára, egyszerűen abban a döntésben rejlik, hogy az irodalomtudományos vizsgálatot kísérletként építették fel.

¹⁹ Uo., 213.

Mivel a múlton való kísérletezésről van szó, a kísérlet definíciója kétségkívül elmozdul a szokásos asszociációktól, a mérőpoharaktól és a prizmáktól. Nem avatkozhatunk bele a múltba és nem kérdezhajtuk meg, hogy hipotézisünknek megfelelően változott-e. De ezzel a problémával a geológusok, csillagászok és informatikusok is szembesülnek, akik meghatározott adatkészleteken hajtanak végre „kísérleteket”.²⁰ A távoli olvasás történeti tudomány és így valami olyasmire kell majd támaszkodnia, mint a tudományos módszer Carol Cleland-féle definíciója, amely nem csupán a jövőre irányuló közbeavatkozásokat fogadja el, hanem mindenféle szisztematikus tesztet, amely arra irányul, hogy „megvédje a hipotézist a félvezető torzításoktól”.²¹ Az irodalomtörténészek például áltál minimalizálhatják a félvezető megerősítéseket, hogy tesztelhető hipotéziseket fogalmazznak meg a forrásszövegek köréről, melyeket már azelőtt kiválasztanak, hogy konklúzióra jutnának. Áltál, hogy ezt a megközelítést legalábbis „tudományosnak” hívom, nem azt szeretném sugallni, hogy hirtelen a kémikusok vagy akár a pszichológusok minden szokását feltétlenül át kellene vennünk. A fikciós irodalom épp azért fontos, mert az olvasók élvezik: az irodalomtudomány semmit sem nyerne azzal, ha hagynánk, hogy az aprólékos hipotézistesztelés minden melegséget és rugalmasságot kilúgozzon az írásainkból. Az irodalomtörténészeknek, akik számokat használnak, valahogyan össze kell kapcsolniuk a szigorúságot az egyszerűséggel, és vissza kell metszeniük az aprólékos részletek sokaságát, amely végzetes lenne a tárgy iránti vonzalmunkra nézve. Azonban ezeken a retorikus korlátokon belül a távoli olvasás, mondjuk úgy *törekedhet* a társadalomtudomány módszereire: nem csupán a széles történeti távlatnak való elköteleződés határozza meg, hanem a történeti tudományosságnak megfelelő módszer is.

Természetesen nem mindenki fog egyetérteni ezzel a definícióval. Sok tudós számára a *távoli olvasás* kifejezést még mindig az a polemikus kontextus jellemzi, amely 2000 körül volt meghatározó, amikor úgy tűnt, hogy ez lesz a kánonról szóló hosszú vita betetőzése. A kánonrevízió folyamata, mely a faji- és nemi egyenlőtlenségek megfogalmazásával kezdődött, a késő 1990-es évekre szisztematikusabb bővülésben folytatódott, mely a „nagy olvasatlan” visszaszerzésére irányult.²² Bár ezen kezdeményezés politikai implikációi egyre inkább széttartóvá váltak, még mindig megőrzött valamennyit a kánonháborúk morális buzgalmából. Így Moretti korai, nagy gyűjteményeken végzett kísérleteinek olvasói számára csábító volt mindezt normatív érvként értelmezni azon álláspont mellett, hogy az egyetlen érvényes irodalmi minta a lehető legnagyobb. Írásai nem állítják szisztematikusán ezt a megközelítést, de néhol szabadon hagyják ennek az interpretációnak a lehetőségét. Az a döntés

²⁰ Jeffrey D. ULLMANN, „Experiments as Research Validation – Have we Gone too Far?”, 2013. július 9., <http://infolab.stanford.edu/~ullman/pub/experiments.pdf>.

²¹ Carol E. CLELAND, „Historical Science, Experimental Science, and the Scientific Method”, *Geology* 29, 11. sz. (2001): 987–990, 998.

²² Margaret COHEN, *The Sentimental Education of the Novel* (Princeton: Princeton University Press, 1999), 23.

például, hogy az elfelejtett könyvek archívumát úgy jellemzi, mint az irodalom „vágóhídját”, a visszaszerzés küldetéséhez kapcsolt morális pátoszt visszahangozza. Nem gondolom, hogy ennek a pátosznak a normatív ereje vált a projekt legtartósabb és legbefolyásosabb részévé, de ez a rész az, amelyre az olvasók felfigyeltek, és így ez az a rész, amelyre a leginkább emlékeznek.

Moretti ragaszkodása a lehető legteljesebb archívum rekonstruálásához az a része lett a távoli olvasásnak, amelyről a kutatók a legtöbbet vitáztak. Sokan kiemelték, hogy lehetetlen mindent visszaszerezni.²³ Ebből a vitathatatlan megállapításból néha azt a következtetést vonják le (annál vitathatóbban), hogy az átfogó igény nem is megfelelő cél.²⁴ Nem ismétlem itt meg a vitát, időpazarlás lenne, hiszen sokféle érvényes módja van a múlt reprezentációjának. Azok a kutatók, akiket az irodalmi termelés érdekel, alighanem meg akarják közelíteni a teljességet, míg azok, akik a recepciót vizsgálják, inkább a jelentős művek egy részhalmazára fókuszálnak. Néhány társadalmi kérdés az írók demográfiai identitásától függ, más az olvasókétól – míg az emberi történelemmel való morális összekapcsolódás más módjainál a szinkronikus társadalmi széleskörűség egész ügye kevésbé sürgető, mint a diakronikus tartomány. Mindezen mintavételi stratégiáknak megvan a maguk haszna, és nincs okunk rá, hogy véglegesen döntsünk közöttük. Talán a kánonháborúk öröksége tette túlságosan buzgóvá az irodalomtudósokat abban, hogy kierőltessenek egy ilyen döntést. A témáról szóló elhamarkodott viták sorát látva igyekszem nem állást foglalni a különféle minták reprezentatív voltáról, mindaddig, amíg nem látom bizonyítottnak, hogy a vita változást hoz *a megvitatás alatt álló történeti kérdésbe*. Érdekes lehet egynél több mintát figyelembe venni, de a minták ideiglenes, célulvű kreációk. Nem kánonok. Nincs értelme absztrakt módon a reprezentatív mivoltukról vitatkozni, mielőtt meghatároznánk a kérdést. Továbbá gyakran kiderül, hogy ugyanazok a sémák láthatóak, akár tízezer ismeretlen szöveget vizsgálunk, akár kétszáz szeretettel összeállított kiadványt. Szóval hiba lenne megállni a kutatás kezdeti fázisánál, és „arról vitázni, hogy miből áll egy elemezhető, történetileg releváns és indokolható minta.”²⁵ Erre a kérdésre nincs jó válasz. Sokkal tovább jutunk, ha elhalasztjuk a vitát és a különböző minták összehasonlításával kezdünk.

Nagy erőfeszítembe került, hogy háttérbe szorítsam Moretti távoli olvasással kapcsolatos munkájának néhány olyan aspektusát, melyeket gyakran meghatározónak tartanak: a kifejezés létrehozását és a nem kanonikus munkák tömegét tartal-

²³ Katherine BODE, *Reading by Numbers: Calibrating the Literary Field* (London: Anthem, 2014), 20–21.

²⁴ Jeremy ROSEN, „Combining Close and Distant, or the Utility of Genre Analysis: A Response to Matthew Wilken’s *Contemporary Fiction by the Numbers*”, *Post 45*, 2011. december 3., <https://post45.org/2011/12/combining-close-and-distant-or-the-utility-of-genre-analysis-a-response-to-matthew-wilkens-contemporary-fiction-by-the-numbers/>.

²⁵ Katherine BODE, „The Equivalence of »Close« and »Distant« Reading: or, Towards a New Object for Data-Rich Literary History”, 2017, december 17, <https://katherinebode.files.wordpress.com/2014/07/equivalence1.pdf>.

mazó, átfogó minták követelését. Ezzel együtt úgy vélem, joggal tulajdonítható Morettinek a kutatási irányzat 21. századi elterjesztése. Ennek illusztrálására nem tudok jobbat, mint a „Vágóhíd”²⁶ utolsó bekezdésének idézése:

Fantasztikus lehetőség az irodalomnak ezen feltérképezetlen tágassága, ahol elférnek a legkülönfélébb megközelítések és az a *valóban* kollektív törekvés, amelyhez hasonlót még nem látott az irodalomtörténet. Nagy lehetőség, nagy kihívás, [...] ami a módszertani merészség maximumát kívánja meg: mivel senki sem tudja, hogy mit fog jelenteni a tudás az irodalomtudományban tíz év múlva, a legjobb lehetőségünk az intellektuális megközelítések radikális sokszínűségében rejlik, és ezek teljesen őszinte, szókimondó versenyében. Anarchia. Nincs diplomácia, nincsenek kompromisszumok, nincsenek kikapcsolások mindenféle erős kutatási lobbifelé, nincsenek tabuk. Anarchia.²⁷

Két meglátás nélkülözhetetlen ezek közül. Az egyik annak a felismerése, hogy az irodalomtörténet nem kimerült, jól feltérképezett terület, hanem „feltérképezetlen tágasság”, hiszen a makroszkopikus mivoltáról valóban keveset tudunk. Amikor azt mondom, hogy Moretti felélénkítette és a lehetőség új érzetével gazdagította a távoli olvasást, elsődlegesen erre utalok. Másodsorban viszont azt a következtetést is szeretném hangsúlyozni, hogy az egymással összeütköző normatív állítások diplomatikus kibékítése kevésbé sürgető, mint azt számos irodalomtudós feltételezi.

Itt pedig olyan területre érünk, ahol állandó a félreértés a távoli olvasással foglalkozó kutatók és a kollégáik között. Az irodalomtudomány régóta olyan előíró jellegű viták körül épül fel, amelyek szeretnék meghatározni az irodalomtudós megfelelő érdeklődési körét. A 19. századi irodalomtudománytól örököltük ezt a polemikus hangsúlyt, és ma is tovább él a heves vitákban, amelyek szembeállítják a történetiséget a formával, a felületet a mélységgel és a kritikát az elismeréssel. Az e hagyomány talaján álló tudósok érthető módon úgy tekintenek a távoli olvasásra, mint egyfajta normatív beállítódásra. Lehetséges, hogy a távoli olvasással foglalkozó kutatók elvi alapon szembenállnak, mondjuk, a szoros olvasással? Ebben az esetben az lenne a következő természetes lépés, hogy dialektikusan enyhítsük a feszültséget közeli és távoli között. A megfigyelők gyakran hajlamosak ezt a fajta kompromisszumos megoldást ajánlani.²⁸ Az irodalomtudósok számára ez a válasz kézenfekvő, a távoli olvasás projektje felől viszont *non sequitur*nak érződik. A távoli olvasással foglalkozó kutatók alapvetően nem a szoros olvasás ellen érvelnek. Csupán egy fehér foltra mutatnak rá a múlt térképén, ahol a nagy mintákról és a hosszú időszakokról szóló kérdések lehetnek, csak hogy kijelenthessék: „egyikünk sem tudja még valójában,

²⁶ A „Slaughterhouse” utalás Moretti alábbi idézett művére – *A szerk.*

²⁷ MORETTI, „The Slaughterhouse of Literature”, 227.

²⁸ Jonathan FREEDMAN, „After Close Reading”, *The New Rambler*, 2015. április 13., <http://newrambler-review.com/book-reviews/literary-studies/after-close-reading>.

hogy mi van ott.” A tudatlanság beismerése nem olyasmi, amiről értelmes kompromisszumokat lehet kötni; más műfajú választ kíván. Ahelyett, hogy a távoli olvasást a tudományágról szóló normatív álláspontként értelmeznénk, jobb lenne egyszerűen az alapján megítélni, hogy az általa meghatározott vakfolt végül is tartalmaz-e bármi érdekeset.

Én természetesen elfogult megfigyelő vagyok, de amikor 2012-ben Ryan Heuser és Long Le-Khac arra talált bizonyítékot, hogy a 19. századi regényekben az absztrakciótól a konkrét leírásokig erőteljes és egyenletes eltolódás ment végbe, személy szerint biztos voltam a vizsgálódás új léptékének kifizetődésében.²⁹ A következő években a távoli olvasással foglalkozó kutatók egyszerre viaskodtak a pénzről, nemről, fajról, földrajzról és irodalmi művek forgalmáról szóló társadalmi, valamint a műfajról, cselekményről, érzelmekről és időről szóló formai kérdésekkel.³⁰ E publikációk némelyike még megjelenés előtt áll, sok esetben a kutatók még nem tudtak konszenzusra jutni az általuk feltárt bizonyítékok jelentéséről. Például a konkrétság felé való elmozdulást, mely a fikciós irodalomban ment végbe Heuser és Le-Khac szerint, jellemezték már úgy is mint az irodalmi és nem irodalmi nyelv közötti szélesebb körű szétválást, amely a költészetet és a nem fikciós irodalmat éppúgy érintette, mint a regényt.³¹ Ha ezen felfedezések mindegyike olyasmi, amit már hallgatólagosan vagy öntudatlanul mind ismerünk – miként a szkeptikusok néha állítják –, akkor a tudatalattinknak olyan sok egymásnak ellentmondó dologgal kell tisztában lennie, hogy a *tudni* ige már-már értelmét veszíti. Új bizonyítékokról nagyon lassan jön létre konszenzus: egy pumpa feltalálása nem győzi meg rögtön az olvasókat a vákuum létezéséről. Szóval az óvatosság egyes konklúziókkal kapcsolatban kétségtelenül még mindig indokolt. De ezen a ponton bennem nincs kétség afelől, hogy az irodalomtudománynak valóban van vakfoltja. Az irodalomtörténet sok fontos sémáját még mindig nem értjük, mert az egyéni olvasás szintjén nehéz őket megragadni.

²⁹ Ryan HEUSER és Long LE-KHAC, *A Quantitative Literary History of 2,958 Nineteenth-Century British Novels: The Semantic Cohort Method* (Stanford Literary Lab, 2012), <https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet4.pdf>.

³⁰ Matthew WILKENS, „The Geographic Imagination of Civil War-Era American Fiction”, *American Literary History* 25, 4. sz. (2013): 803–840; Lauren KLEIN, „The Image of Absence: Archival Science, Data Visualization, and Hames Hemings”, *American Literature* 85, 4. sz. (2013): 661–688; Ryan CORDELL, „Reprinting, Circulation, and the Network Author in Antebellum Newspapers”, *American Literary History* 27, 3. sz. (2015): 417–445; Matthew JOCKERS és Gabi KIRILLOFF, „Understanding Gender and Character Agency in the 19th Century Novel”, *Cultural Analytics* 2, 2. sz. 2016, <https://culturalanalytics.org/article/11066-understanding-gender-and-character-agency-in-the-19th-century-novel>.

³¹ Ted UNDERWOOD és Jordan SELLERS, „The Emergence of Literary Diction”, *Journal of Digital Humanities* 1, 2. sz. (2012), <https://journalofdigitalhumanities.org/1-2/the-emergence-of-literary-diction-by-ted-underwood-and-jordan-sellers/>.

A távoli olvasás és a számítástudományi módszerek

Eddig viszonylag keveset mondtam számokról és semmit a számítógépekről. Úgy jellemeztem a távoli olvasást, mint egy olyan tradíciót, amely a makroszkopikus irodalomtörténet korai formáival folytonos, és amelyet egyedül az a mindinkább kísérleti módszer különböztet meg, melyet a minták és a konklúziók levonása előtt megadott hipotézisek határoznak meg. A tradíció számára legfontosabb interdiszciplináris kapcsolatok a legutóbbi időkig nem a számítástudományhoz, hanem a társadalomtudományhoz kötődtek.

Másfelől az is tény, hogy az irodalom ezen szociológiai megközelítése az utóbbi huszonöt évben összekapcsolódott a számítástudományi hagyománnyal. Ennek a fúzióknak igen összetett a története, és nem próbálom meg itt teljes egészében részletezni: megemlíthetnénk Mark Olsent és az ARTFL projektet Chicagóban vagy Matthew Jockerst és a Stanford Literary Labet vagy John Unsworth-t és a MONK Project résztvevőinek szerteágazó csoportját. Minden esetben egyértelmű, hogy a nagy léptékű irodalomtörténetet jelenleg elborítják a korpusznyelvészetből, információviszakeresésből és gépi tanulásból származó ötletek. Nem kívánom kisebbiteni ennek a fúzióknak a jelentőségét, ez a pályám legizgalmasabb szakasza, és a fentebb említettek mindegyikének adósa vagyok.

Nem szeretném azt sem sugallni, hogy a számítástudomány csak eszköz volt annak a célnak az elérésére, amelyet Radway és Moretti már teljes egészében meghatározott. A digitális bölcsészet kritikusai gyakran vélik úgy, hogy az informatika maradjon csupán eszköz a bölcsészek számára, s fel sem merül, hogy „megkérdőjelez[hetné] [...] az alapvető sztenderd[jeinket] és módszer[einket]”.³² Ez a nézet félreértelmezi a számítástudománynak a gondolkodás történetében betöltött szerepét. A számítástudománynak nem csupán az irodalmi kutatás felgyorsításában vagy léptékének kiterjesztésében rejlik az értéke, ennek éppen az ellentéte igaz, az irodalomtörténeteseknek új kérdéseket adtak az informatikából származó ötletek,³³ és arra készítették őket, hogy a meglévő kérdéseket elméletibb keretben fogalmazzák újra.³⁴ Például a gépi tanulás a műfajhoz hasonló irodalmi fogalmakról való gondolkodás új módját teszi lehetővé, amely szigorú definíciók helyett laza hasonlóságokon alapul.³⁵

Röviden szólva, egyáltalán nem szeretném a tudományágak közötti határokat erősíteni vagy az irodalomtudomány szigorúan belterjes történetéhez ragaszkodni. Mégis be kell vallanom, hogy számomra a távoli olvasás továbbra is sokkal inkább irodalomtörténeti megközelítés, mintsem számítástudományi módszer. Bizonyosan

³² David GOLUMBIA, „Death of a Discipline”, *Differences* 25, 1. sz. (2014): 156–176, 164.

³³ Steven E. JONES, *The Emergence of the Digital Humanities* (New York: Routledge, 2014), 31–32.

³⁴ Andrew PIPER, „There Will Be Numbers”, *Cultural Analytics* 1, 1. sz. 2016, <https://culturalanalytics.org/article/11062-there-will-be-numbers>.

³⁵ Hoyt LONG és Richard Jean SO, „Literary Pattern Recognition”, *Critical Inquiry* 42, 2. sz. (2016): 235–267.

többféle genealógiája van és több tudományághoz nyúl vissza. De a múlthoz való kötődések keresése során összességében még mindig azt a kapcsolatot hangsúlyoznám, amellyel Moretti, Radway és Williams kutatásaihoz kötődik. A magyarázatom egyszerű: ha az irodalomhoz társadalomtudományi alapon közelítünk, az önmagában is jelentős történeti eredményeket hozhat, számítógépekkel vagy számítógépek nélkül; ennek az ellentéte azonban általában nem bizonyult igaznak. A számítástudományi módszerek önmagukban, a vizsgálat társadalmi léptéke nélkül nem voltak elengedőek az irodalomtörténet átformálásához.

Ezt onnan tudjuk, hogy – kissé nyersen fogalmazva – számítástudományi módszereket harminc éven át használtak az irodalomkutatásban anélkül, hogy különösebb hatást gyakoroltak volna a tudományágra. Az 1966-ban alapított *Computers and the Humanities* folyóirat köré ambiciózus intellektuális közösség szerveződött, amely fontos eredményeket hozott a fonológiában, a konkordanciák szerkesztésében, az adatbázis-tervezésben és a nyelvtanításban. De az egész vállalkozás kevés változást hozott az irodalomtörténetben. Stanley Fish az 1970-es években figyelt fel erre, és Mark Olsen sem tudta cáfolni. 1993-ban épp az említett folyóiratban írta le, hogy „[a] számítógéppel támogatott irodalomtudománynak összességében nem volt jelentős hatása a kutatási területre”.³⁶ Olsen szerint a hiba abban rejlik, hogy azt próbálják megmagyarázni „hogyan ér el a szöveg irodalmi hatást” azáltal, hogy „finom szemantikai vagy grammatikai struktúrák[at vizsgálunk] egyes szövegekben vagy egyes szerzők szövegeiben.” Kiderült, hogy a számítógépek „nagyon rosszul illeszkednek” az újkritika kérdéseikhez, és a rájuk való összpontosítás „hajlamos volt elriasztani a kutatókat attól, hogy az eszközt olyan kérdések felvetésére használják, amelyeknek jobban megfelel: az egyszerű nyelvészeti sajátosságok nagy mennyiségben való vizsgálatára”.³⁷ Ironikus, folytatja Olsen, hogy úgy tűnik, éppen ez a szélesebb körű és egyszerűbb szövegfeldolgozás az, amit az irodalomelmélet és szemiotika újabb eredményei megkövetelni látszanak. (Roland Barthes-ot, Michael Foucault-t és M. A. K. Hallidayt idézi.) Ha a kutatás ezen két ága összekapcsolódhatna, a számítástudományos analízis végül talán központi szerepet játszhatna az irodalomtudományban.

Ez volt az a cikk, amely az 1990-es évek közepén eredetileg felkeltette az érdeklődésem a távoli olvasás iránt.³⁸ Még mindig előrelátónak tartom ezt az érvelést. Olsen egyik erőssége, hogy figyelmen kívül hagyja a hamis dilemmát, mely szerint a kutatásunk megszervezését vagy a megfelelő irodalmi kérdéseknek vagy a digitális eszközök kapacitásának rendeljük alá. Ehelyett mindkét aspektust egyszerre veszi figyelembe, és kiemeli azt a metszéspontot, ahol az új irodalmi kérdések fedésbe kerülnek az új technikai lehetőségekkel. Kiderült, hogy ez a metszéspont rendkívüli módon

³⁶ Mark OLSEN, „Signs, Symbols, and Discourses: A New Direction for Computer-Aided Literary Studies”, *Computers and the Humanities* 27, 5–6. sz. (1993–1994): 309–314.

³⁷ Uo., 309.

³⁸ Ted UNDERWOOD, „Productivism and the Vogue for »Energy« in Late Eighteenth-Century Britain”, *Studies in Romanticism* 34, 1. sz. (1995): 103–125, 124.

termékeny, és Olsen jóslatai közül majdnem mindegyik beteljesült. A szerzőazonosítás fontos (de elszigetelt) kivételétől eltekintve a számítógépek még mindig viszonylag kevés segítséget nyújtanak az egyes szövegek és szerzők megértéséhez. De a számítástudományi módszerek mára rendkívül fontossá váltak az irodalomtörténet számára, mert nagy digitális könyvtárakra alkalmazhatók, és olyan elméleti keretrendszer irányítja őket, amely lehetővé teszi, hogy társadalmi léptékben mérve jelentős kérdéseket tegyünk fel. Olsen talán figyelmen kívül hagy néhány kutatót, akik már az általa ajánlott irány felé haladtak,³⁹ és a ma használt keretrendszer talán szociológiaibb és kevésbé szemiotikus, mint ahogy azt Olsen megjósolta. De kristálygömbjóságnak nem rossz ez az 1993-as írás. Egyszerre magyarázza el, hogy a *Computers and the Humanities* által megtestesített hagyomány hogyan válhatna végül jelentőssé az irodalomtörténet számára, és hogy a 21. századig miért nem sikerült ilyen jelentőségre szert tennie.

Ezen felül Olsen megfigyelései még ma is hasznos figyelmeztetések azon kutatók számára, akiknek a munkája a digitális bölcsészettudomány és a távoli olvasás határterületére esik. Az algoritmusok valóban fontosak, nem csupán eszközként funkcionálnak, de nem is elegendők ehhez a projekthez. Eddig a számítástudomány csupán akkor hozott változást az irodalomtörténetbe, ha történelmi kérdésekre irányuló, racionálisan széles körű mintákkal kombinálták. A széles körű mintának nem kell teljes körű gyűjtésnek lennie: elég lehet, ha pár tucatnyi könyvre korlátozódik. De ahhoz is teljesen újra kell gondolnunk a meglévő kutatási kérdéseket, hogy több tucatnyi könyvről fogalmazzunk meg kérdéseket. Ezért megértem, hogy a kutatók miért hajlamosak ehelyett gyakran algoritmusokkal kezdeni, abban reménykedve, hogy az ismerős, szerzőléptékű kérdésekre fókuszálva előbb-utóbb valami érdekesre bukkannak. Tapasztalatom szerint ez, sajnos, hamis gazdaságosság. Olsen figyelmeztetését nem írja felül semmilyen technikai fejlődés: a számítógépek még mindig nem sokat tudnak tanítani nekünk az újkritikáról. (Talán egy napon lehetséges lesz, ma azonban még nem az.) A „digitális bölcsészettudomány” nevezett szétágazó ökumenikus közösségben népszerűtlennek bizonyulhat, hogy a digitális módszerek egyszerű beemelése elé korlátot állítsunk. Részben azonban azért választom el a távoli olvasást a digitális bölcsészettől, hogy jelezzem a problémát: a számítástudomány hasznosítása és az irodalmi vizsgálat skálájának újrafogalmazása két különböző dolog. Az első nem fogja létrehozni a második eredményeit.

A társadalomtudomány kiiktatása

A *Computers and the Humanities* folyóiratnak írt cikkében Olsen természetesen olyan történetet igyekezett elmondani, amelynek a bölcsészek és a számítógépek a főszereplői. Elismerte a társadalomtudomány fontosságát, de nem helyezte előtérbe a

³⁹ RADWAY, *Reading the Romance...*; Etienne BRUNET, „L'exploitation Des Grands Corpus: Le Bestiaire de La Littérature Française”, *Literary and Linguistic Computing* 4, 2. sz. (1989): 121–134.

módszereit. Ugyanezt megannyi kortárs távoli olvasással foglalkozó munkáról el lehet mondani. A legjobb távoli olvasással foglalkozó kutatók a gyakorlatban kísérletként kezelik a kutatásaikat. (Nem téntfergünk céltalanul, dolgokat számlálgatva.) De publikáláskor a kutatás kísérletként való felépítése nem mindig kerül előtérbe. Könnyen lehet, hogy a retorikai magabiztossághoz szokott irodalomtudósokból álló olvasóközönség nem fogadná jó szívvel az olyan tanulmányt, amely a társadalomtudományból ismert módon van felépítve (módszerek, majd eredmények, végül konklúziók). Sokkal hatásosabb azt színlelni, hogy a munka lazán diszkurzív, tézisvezérelt módon fejlődött, majd éppenséggel néhány szórásdiagrammal illusztráltuk, amelyek ott heverték a kezünk ügyében.

Én is ugyanúgy bűnös vagyok a lazaság efféle színlelésében, mint bárki más. Gyakran elkerülhetetlen. Javasoltam már a távoli olvasással foglalkozó kutatók számára, hogy a tudományos módszer olyan változatára törekedjenek, amely megfelel a történeti tudományágnak. De irodalomtudósok is vagyunk, akiktől elvárják, hogy érdekesek legyenek. Ez azt jelenti, hogy néha a függelékbe kell rejtenuk a módszereket, vagy az analitikus munkát a valóságosnál könnyebbként kell feltüntetnünk.⁴⁰ Összességében elfogadom ezt a megoldhatatlan retorikai dilemmát, mely annak a következménye, hogy kutatási területünk bonyolult tudományági határon fekszik. Ennek azonban az a folyománya, hogy elfedjük a projekt motorját. Az olvasók beláthatják, hogy miért számítanak a széles távlatú történeti kérdések, és szembesülhetnek a számítógépek szerepével. Ám az explicit kísérleti megközelítés jelentőségét nehéz lehet felismerni, hiszen a távoli olvasással foglalkozó kutatók készítése, hogy kisebbnek láttassák a munkának ezt a részét. Mégis a kutatási kérdések kísérletisége a kulcs e területhez. Janice Radway kvantitatív módszerével remek munkát lehet végezni, pedig nemigen kell hozzá más, mint papír és ceruza. Másrésztől nagyon nehéz nagy léptékű társadalmi kutatást megvalósítani anélkül, hogy Radway nyomán világosan kifejtjük a hipotéziseket, mintákat és eredményeket.

Sajnos a társadalomtudományos módszertan nem központi témája a digitális bölcsészettudományoknak vagy a távoli olvasás azon formáinak, melyek a digitális bölcsészethez tartoznak.⁴¹ Andrew Goldstone-nak igaza van abban, hogy maga az „olvasás” kife-

⁴⁰ Még itt is egyszerűsítek a retorikai hatás miatt. Valójában sok szerző alakított ki informális módokat kutatásuk kísérleti jellegének hangsúlyozására. Azok a kutatók, akik a Stanford Literary Labnál dolgoztak, különösen jók azon momentumok kiemelésében, amikor az általuk összegyűjtött bizonyítékok nem támasztják alá eredeti feltételezéseiket. Ha igazam van, és a bölcsészettudományokban a kísérleti módszer fő pontja a megerősítési torzításnak való ellenállás, ez a narratív eszköz épp olyan hatásos lehet, mint a társadalomtudományokban kialakult formálisabb sablonok (módszerek/eredmények/konklúziók). A kódok és adatok szabad megosztása egy másik módja annak, hogy megmutassuk azt a kísérleti infrastruktúrát, amelyet az irodalomtudomány tudományági szokásai eltussolnának.

⁴¹ Tanya CLEMENT, „Where is Methodology in Digital Humanities?”, in *Debates in the Digital Humanities 2016*, szerk. Matthew K. GOLD és Lauren F. KLEIN (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016), 153–175.

jezés hozzájárul a társadalomtudomány kiiktatásához.⁴² De az az új keletű tendencia is szerepet játszhat ebben, mely szerint a távoli olvasást a digitális bölcsészet részeként kezelik. A *digitális bölcsészet* kifejezés úgy mutatja be a szellemi életet, mint bölcsészek és gépek közötti dialógust. Ahelyett, hogy nyíltan előtérbe helyezné a kísérleti módszereket, a határt hangsúlyozza bölcsészet és társadalomtudomány között.

Épp azért írtam meg ezt a cikket, hogy visszakövessem a távoli olvasás figyelmen kívül hagyott társadalomtudományi genealógiáját. Más utakat is vissza lehetne követni. Például, ahogy említettem, a gépi tanulás is nagy hatást gyakorol a kortárs kutatásokra. Nem szeretnék lebecsülni egyetlen alterületet sem, de ahhoz ragaszkodnék, hogy a távoli olvasás genealógiájának visszakövetése nem azt jelenti, hogy megkeressük a számítógépek és a szövegvizsgálat legtávolabbi találkozási pontját, hanem hogy szétszálazzuk a központi intellektuális hatásokat. Roberta Busa Aquinói Szent Tamás-konkordanciája értékes munka, de egyetlen szerző konkordanciája nem képezi a távoli olvasás fontos kezdőpillanatát. Ha vissza szeretnénk követni ezt a hagyományt a 20. század közepéig, akkor különböző irányba tartó utakat kell követnünk. A végén talán majd azt kérdezzük, mit csinált Raymond Williams az irodalommal a késő 1950-es években, mit csinált Claude Lévi-Strauss ugyanebben az időben a szociális antropológiában, és mit csinált Frank Rosenblatt a perceptronnal.⁴³

A 21. században ezek a tudományági történetek bevallottan hajlamosak az összekapcsolódásra és az egyesülésre. Ez izgalmas kihívás, de probléma is az egyetemi képzés számára. Azoknak a kutatóknak, akik arra készülnek, hogy a távoli olvasással foglalkozzanak, valószínűleg szükségük van némi programozási, társadalomelméleti és statisztikai ismeretre, amellett, hogy viszonylag mély tudással kell rendelkezniük az irodalomtörténeti hagyományról. Jelenleg a „digitális bölcsészet” flexibilis interdiszciplináris közössége kínálja a legjobb lehetőséget azoknak a hallgatóknak, akik ezekből a különböző területekből egyszerre próbálnak felkészülni.

De ha ez a két projekt egy tető alá kerül, akkor a köztük lévő különbségekkel kapcsolatban őszinte diszkusszióra van szükség. A digitális bölcsészetet művelő kutatók nem feltétlenül osztják a távoli olvasással foglalkozók csodálatát a társadalomtudomány iránt. Épp ellenkezőleg, gyakran abban érdekeltek, hogy megvédjék a kvantitatív társadalomtudomány és az emberi reflexió közötti határt.⁴⁴ Ha a digitális bölcsészet egységes egyáltalán, akkor a digitális technológiára való reflektálás köti egybe, amelynek módja a játékos felfedezéstől a figyelmeztető kritikáig terjed. Másrészt a távoli olvasást elsődlegesen egyáltalán nem érinti a technológia, az irodalmi múlt társadalomtudományos megközelítése áll a középpontjában. Ez a feszültség, könnyen megjósolható, konfliktushoz vezet, amely már el is kezdett kibontakozni. A digitális bölcsészet bevezető kurzusai és workshopjai ritkán tanítják meg a hallgatókat arra, ami szükséges lenne a távoli olvasáshoz. Így a távoli olvasással

⁴² GOLDSTONE, „Distant Reading...”

⁴³ A *perceptron* a gépi tanulás megvalósításának egyik elemi komponense – *A szerk.*

⁴⁴ Lásd például Timothy BURKE, „The Humane Digital”, in GOLD és KLEIN *Debates...*, 514–518.

foglalkozó kutatóknak kell majd kiállniuk egy másfajta tanterv mellett, amely nagyobb hangsúlyt fektet a kvantitatív módszerekre. Ez a törekvés már tapintható,⁴⁵ ám egy olyan diszkusszióban, amelyet a *digitális* jelző határoz meg, könnyen félreértelmezhető a digitális bölcsészetet technikaibb irányba terelő próbálkozásaként. A távoli olvasással foglalkozó kutatók érdeklődése a nagy történeti kérdések iránt – mely legalább Raymond Williamsig nyúlik vissza – például nagy mértékben összekapcsolódik a jelenleg divatos technikai kifejezéssel, a *big data*-val. Az ilyen típusú keveredések természetlen vitához vezethetnek, melynek a résztvevői nem jönnek rá a nézeteltérés okára, mivel félreértik a másik valódi pozícióját és állásfoglalását.

Ez a cikk a távoli olvasást meghatározó elköteleződésekkel igyekezte tisztázni. Nem törekedtem konszenzusra: tudom, hogy sok idézett kutató nem értene egyet a területről alkotott definíciómmal. Főként azért, mert tudom, hogy sokan egyformán erős szálakkal kötődnek a digitális bölcsészethez és a távoli olvasáshoz, és úgy sejttem, hogy akik mindkettővel foglalkoznak, nehezen fogadják el a konklúziót, amely szerint ezek intellektuálisan eltérő projektek. Bizonyos, hogy a két projekt napjainkra oly módokon egybeolvadt, melyek a kutatókat mint embereket mélyen érintik. Álláshirdetésekből például rendszerint „digitális bölcsész”-t és szinte soha nem „távoli olvasással foglalkozó kutató”-t keresnek. A fiatal kutatók számára tehát pragmatikusan előnytelen lenne a két fogalom szétválasztása, ahogy a kortárs társadalmi színtérről szóló, tisztán leíró beszámoló is joggal összekapcsolhatja őket. Ez a tanulmány nem tisztán pragmatikus vagy leíró okokból választotta el a digitális eszközöket a kísérleti módszerektől. Genealógiai narratívával próbáltam alátámasztani ezt az elválasztást, noha be kell vallanom, ennek van egy előremutató, preskriptív célja is.

Az elmúlt tizenöt év során, ahogy a távoli olvasással foglalkozó kutatók lelkesen fogadták a technológiai lehetőségeket, a projekt céljai diffúzzá váltak. A közvetlen cél valójában gyakran a felderítésre irányult: „nézzük meg, hogy mire tudjuk használni ezeket az eszközöket.” Ez a felderítés sok eredményt hozott, de úgy gondolom, a terület készen áll arra, hogy a felderítéstől elemelkedjen. A nagy léptékű irodalomtörténetet ma már módunkban állna egyértelmű kutatási kérdések körül újraszervezni, így múltból való tudásunkat körültekintően mozdíthatnánk elő. Ahhoz azonban, hogy ezt megtehessek, úgy vélem, félre kell tennünk a technológia iránti rajongást, és ismét a kísérletezés irányelvét kell felfedeznünk. Ezt a véleményt a terület történetével támasztottam alá, főképp a társadalomtudomány Williamsnél, Radwaynél és Morettinél tapasztalható jelentőségével. Bár végül ez is csak egy vélemény. E tanulmány csupán a távoli olvasás egyik genealógiájának bemutatását ígéri. Lesznek más változatai is ennek a történetnek, és alig várom, hogy elolvashassam őket.

⁴⁵ Például Dennis TENEN, „Blunt Instrumentalism: On Tools and Methods”, in GOLD és KLEIN *Debates...*, 83–91; Andrew GOLDSTONE, „Teaching Quantitative Methods: What Makes It Hard”, in *Debates in the Digital Humanities 2018 (forthcoming)*, szerk. Matthew K. GOLD és Lauren F. KLEIN, 2017, <https://andrewgoldstone.com/teaching-litdata.pdf>.

Köszönetnyilvánítás

Ez a tanulmány sokat köszönhet a chicagói Loyola Egyetemen 2016 őszén Paul Eggert és Steven Jones által szervezett *Instant History* szimpóziumnak. A szimpózium résztvevői között volt Ian Cornelius, Lydia Craig, Casey Jergenson és Justin Hastings. Az érvelésre hatással volt továbbá az Andrew Goldstone és Eleanor Courtemanche részvételével folytatott beszélgetés, valamint a *DHQ* szerkesztői és lektorai is javítottak rajta.

Fordította Schäffer Anett